

ვიოლეტა კვირიკაშვილი

წერიტი მეტყველების განვითარების გზები დაწყებით კლასებში

წინა წერილში ჩვენ შევეხეთ მოსწავლეთა წერიტი მეტყველების დაბალი დონის გამომწვევ მიზეზებს, მათ შორის ერთ-ერთ და უმნიშვნელოვანესს - პუნქტუაციას. აღვნიშნეთ, რომ პუნქტუაციური ნიშნები არ არის წერილობით გადმოცემული აზრის მხოლოდ გრაფიკული გაფორმების საშუალება; ისინი დატვირთული არიან შინაარსობრივი ფუნქციით და განვიხილავთ, როგორც დისტანციურად დამორებულ მკითხველამდე აზრის ზუსტ, სრულყოფილად და გამომსახველად მიტანის აუცილებელ პირობას. ვისაუბრეთ აგრეთვე იმ განსხვავებულ მეთოდურ ხერხებსა და საშუალებებზე, რომლებზე დაყრდნობითაც შესაძლებელია ამის მიღწევა.

შევეცდებით გაჩვენოთ, როგორ ხორციელდება ეს პრაქტიკაში.

მასწავლებელი სწავლების პირველი დღეებიდანვე ყურადღებას ამახვილებს მოსწავლეების წარმოთქმის თავისებურებებსა და გამომსახველობით საშუალებებზე; აანალიზებინებს, ვისთვის და რისთვისაა საჭირო ეს; ყოველ ხელსაყრელ მომენტში ამსჯელებს იმაზე, როგორ გამოხატა სათქმელი ამა თუ იმ მოსწავლემ; რა საშუალებები გამოიყენა მან საამისოდ; ზუსტად გაიგებს თუ არა აზრს მსმენელი; რა დააკლო სათქმელს, რა გამოხატა კარგად და ა. შ.

მეცადინეობათა ქვემოთ მოყვანილი ფრაგმენტები საორიენტაციოა პრაქტიკოსი მასწავლებლებისთვის. მათ თავადაც შეუძლიათ შეადგინონ ანალოგიური სავარჯიშოები, აღწერონ სამეტყველო სიტუაცია და მისცენ ბავშვებს წარმოთქმის ნიმუში. საამისოდ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საგაკვეთილო მასალაც, თუ იგი ამის საშუალებას იძლევა (შეიცავს ემოციურ წინადადებებს, დიალოგებს).

გაკვეთილებზე სავარჯიშოებს ეთმობა 5-7 წუთი და ტარდება ყოველდღიურად. პირველი გაკვეთილების მიზანია წარმოთქმის თავისებურებებსა და ჟესტ-მიმიკაზე დაკვირვება.

მოსწავლეებს ვაჩვენებთ სურათებს მკვეთრად გამოხატული ემოციებით:

შემდეგ ვაანალიზებთ თითოეულ მათგანს:

- რა განცდაა გამოხატული პირველ სურათზე? მეორეზე? მესამეზე? მეოთხეზე?
 - რა მიგვანიშნებს ამაზე?
 - დააკვირდით თვალებს. როგორია ისინი, როცა გვეშინია? როცა გვიხარია?
 - კიდევ რა მიგვანიშნებს, რომ აქ ეშინიათ? უხარიათ? დანაშაულს განიცდიან?
- დეტალური ანალიზის შემდეგ მასწავლებელი წარმოთქვამს წინასწარ მოფიქრებულ წინადადებებს სათანადო ინტონაციით:
- ხანძარია, ხანძარი!
 - ვაშა, გავიმარჯვეთ!
 - მეტს აღარ ვიზამ!
 - არ გაიღვიძოს!

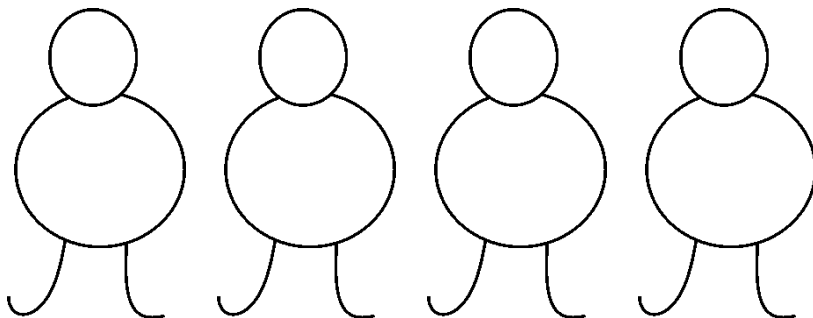
ვთხოვთ კლასს, თითოეული ნათქვამი მიუსადაგონ სურათებს და იმსჯელონ სურათზე გამოხატულ ემოციასთან ინტონაციისა და გამომეტყველების შესატყვისობაზე.

რამდენიმე ასეთი მეცადინეობის შემდეგ სავარჯიშოებში ობიექტივაციის საგნად კვლავ გამომსახველობითი საშუალებები რჩება. მასწავლებელი სთხოვს მოსწავლეებს, ყურადღებით დააკვირდნენ სურათებს.

შემდეგ სვამს კითხვებს:

- რით გამოხატავენ კაცუნები სათქმელს?
 - „გაახმოვანეთ“, ვინ რას შეიძლება ამბობდეს.
 - იმსჯელეთ, რამდენად შეეფერება თქვენი ხმით ნათქვამი ხელებით „ნათქვამს“.
 - შეეცადეთ, ხელების დახმარებით თქვენც გამოხატოთ მუდარა, მუქარა, მისალმება, დამშვიდობება...
- კაცუნები დაფაზე შეიძლება დაიხატოს, აი, ასე:

კლასს დაევალება, კაცუნებს მიუხატონ ხელები და ამით გადმოსცენ განსხვავებული ემოციები. ვისაც ეხერხება, შეიძლება სახეზეც აღვაბეჭდვინოთ განცდები.

მუშაობისას არ შეიძლება, მხოლოდ ერთი მიმართულებით ვავარჯიშოთ ბავშვები. იმავდროულად არც სხვა საშუალებებს უნდა მოვაკლოთ ყურადღება: სისტემატურად დავაკვირდეთ სახის გამომეტყველებას (პირი, თვალები, წარბები) და წარმოთქმის თავისებურებებს (ხმის აწევ-დაწევა, ინტონაცია, მახვილი და ა. შ.).

მოვიყვანოთ კიდევ ერთ მაგალითს:

სურათების დეტალური ანალიზის შემდეგ მოსწავლეებს ვაცნობთ შემთხვევებს, სადაც ადამიანი არა მარტო სახითა და ხელებით, არამედ ზოგჯერ მთელი სხეულითაც „მეტყველებს“:

მსჯელობას აქაც ანალოგიურად წარვმართავთ.

მუშაობაში სამეტყველო სიტუაციის უკეთ წარმოდგენისა და ასახვის მიზნით მეტად მნიშვნელოვანია, საუბრის დროს ხშირად გამოვიყენოთ შინაარსის გამაძლიერებელი სიტყვები, ძირითადად - შორისდებულები (ვაშა, ოპო, ვაიმე, უპ, ბიჭოს, ერიპა, ნეტავ, შენს გაზრდას...) და ავტორისეული კომენტარები,

რასაც ყველა სხვა საშუალებებთან ერთად დიდი დატვირთვა მიეცემა განსაკუთრებით მაშინ, როცა წერით მეტყველებაზე გადავალთ.

ვინაიდან საქმე სკოლაში ახალმოსულებთან გვაქვს და ამ პერიოდში მათი ლექსიკური მარაგიც შედარებით ღარიბია, მასწავლებელი უნდა ეცადოს, საკუთარ მეტყველებაში ხშირად ჩართოს სიტუაციას მორგებული კომენტარები ან კომენტარებში გამოსაყენებელი სიტყვები და ფრაზები, როგორცაა:

კისერწაგრძელებული, თავქუდმოგლეჯილი, შეშფოთებული, გაოცებული, თვალბგაბრწყინებული, ელდანაცემი, ყურებჩამოყრილი, აბობოქრებული... თმა ყალყზე დაუდგა, ადგილზე გაქვავდა, სიხარულით ფეხზე აღარ იდგა, მწარე ფიქრებში ჩაძირული, ცრემლები ზღვას ერთვოდა, სიცილით დაოსებული და ა. შ.

ამგვარი სიტყვა-თქმები მოსწავლეებსაც შეიძლება ვაძებნინოთ ან დავავალოთ დაასაბუთონ, ჩვენ მიერ გამოყენებული გამოთქმა რომელ სურათს (სიტუაციას) მიესადაგება და რატომ.

მუშაობისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ვანიჭებთ **სამეტყველო სიტუაციების მოფიქრებას**. ბავშვებმა უნდა გააცნობიერონ, რომ ერთმა და იმავე სიტყვამ ან წინადადებამ სხვადასხვა შემთხვევაში შესაძლოა სრულიად განსხვავებული შინაარსები გამოხატოს. ამის წვდომა საწინდარია იმისა, რომ მომავალში, საკუთრივ წერით მეტყველებაზე გადასვლისას, სასვენი ნიშნის შესარჩევად წესის ცოდნა კი არა, ბუნებრივი სამეტყველო კონტექსტი იქნება გადასაწყვეტი. ამიტომ აქვს ჩვენ მიერ შემოთავაზებულ სავარჯიშოებს არასტანდარტული სახე და ამიტომაც წესების ნაცვლად „სამეტყველო სურათებითა“ და „სამეტყველო სიტუაციებით“ გაჯერებული. კიდევ ერთი მაგალითი:

მოსწავლეებს ეძლევათ განსხვავებული ემოციის გამომხატველი რამდენიმე სურათი:

მათზე ყველგან ერთსა და იმავეს ამბობენ:

მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი მ ო ვ ი დ ა .

ვუკითხავთ წინადადებას და ვუკითხებით:

• რომელ სურათზე როგორ წარმოთქვამენ ამას?

ყურადღებას მივაქცევთ, რომ მოსწავლეთა პასუხებში აუცილებლად იყოს გამოკვეთილი სურათების შესაბამისი ემოციები: სიხარული, შეშფოთება, შეკითხვა, სიმშვიდე, გაოცება.

ამის შემდეგ შეიძლება თვითონ ბავშვებს დავავალოთ მსგავსი სიტუაციების მოფიქრება, რომლებშიც ერთი ფრაზით ან წინადადებით ერთმანეთისგან განსხვავებული შინაარსები „დაიბადება“.

ავახსნევინოთ სიტუაციები, რომლებშიც ესა თუ ის ემოცია გამოიკვეთა:

• რა შემთხვევაში შეხვდებოდნენ მასწავლებლის გამოჩენას სიხარულით? რა შემთხვევაში შეშფოთდებოდნენ მის დანახვაზე? დასვამდნენ კითხვას? უპასუხებდნენ? გაოცდებოდნენ?

ამომწურავი პასუხების მიღების შემდეგ ამავე სავარჯიშოში მოსწავლეებს ავტორისეული კომენტარებიც შეიძლება მივაწოდოთ შესაბამის სურათებთან დაკავშირების მოთხოვნით:

- სიხარულს ვერ მალავდა;
- იმალებოდა ნირწამხდარი (შეშინებული) ბავშვი;
- ცნობისმოყვარე თვალებით;
- მიუგო მშვიდად;
- თვალებს არ უჯერებდა, -
და სხვ.

თუ მასწავლებელი მიიჩნევს, რომ კლასი დაძლევს ამგვარ სამუშაოს, მოსწავლეებს მსგავსი კომენტარების დამოუკიდებლად მოფიქრებაც შეიძლება დაევალოთ. თუ ეს ჯერჯერობით შეუძლებელია, უმჯობესია თავი შევიკავოთ. ბავშვებში ქვეცნობიერად მაინც ილექება ყოველივე ეს და მოკლე ხანში აქტიურად იჩენს თავს მათ მეტყველებაში.

აღწერილი სამუშაოები მოიცავს წინასაანბანო და საანბანო პერიოდს, როდესაც მზადდება ნიადაგი წერით მეტყველებაზე გადასასვლელად. წარმართული საქმიანობა, ერთი მხრივ, ხელს უწყობს მოსწავლეთა ლექსიკური მარაგის გამდიდრებას, მეორე მხრივ კი უნერგავს სათქმელის უფრო სრულად, მკაფიოდ და გამომსახველად გადმოცემის ჩვევას; აგრეთვე აჩვენებს, კრიტიკულად შეაფასონ ნათქვამი და დღითი დღე დახვეწონ საკუთარი მეტყველება.